

RECENZE

VÁCLAV SIXTA, *Možnosti historické biografie. Teorie biografie a historická věda*, Praha: Filozofická fakulta UK, 2023, 226 s.

Jak si vlastně v českém prostředí stojí žánr odborné biografie? Jestliže se nechceme spokojit s rozšířeným klišé, že je životopisný žánr na vzestupu, bylo by třeba toto tvrzení nějak ověřit. Ian Kershaw se například pokusil otestovat trend pro období mezi lety 1981 až 2001, když spočítal podíl biografii v recenzích odborných časopisů *American Historical Review* a *Historische Zeitschrift*, přičemž zjistil, že životopisy konstantně činily 11 až 18 % recenzovaných titulů (s. 22–23). Velikost recenzních rubrik se však mění, jasné nejsou ani hranice biografického žánru, podobné podíly neříkají nic o celkových číslech, stejně jako neříkají nic o poměru publikovaných studentských prací a prací institucionálně etablovaných historiků.

S obecným tvrzením o rozmachu biografické produkce je tak třeba nakládat s opatrností. A možná je také otázka, zda odborný životopis dokonce nevyklízí pole životopisného psaní, respektive nakolik si české vědecké instituce mohou stále dovolit nabídnout svým výzkumníkům roky navíc, které si práce na poctivém životopisu vyžaduje. Nehledě k tomu, že většina podpůrných výzkumných grantů trvá tři roky a zakládá se spíše na práci v týmech, a práce na životopisu má většinou solitérní charakter.

Jisté nicméně je, že v českém prostředí donedávna téměř neexistovala teoretická diskuze o životopisném psaní,¹ a to i přes existenci zahraničních proudů teorie bibliografie² včetně jejich institucionálního zázemí.³ V takové situaci je tak příjemným osvěžením a také odvážným činem jakákoli domácí literatura, jež by dokázala utřídit vědění o životopisném psaní, pomohla s orientací v jeho produkci, zamyslela se nad možnostmi žánru, a přitom přinesla vlastní konceptualizační podněty. A právě o to se pokusil Václav Sixta ve své

- 1 Kromě dílčích studií lze zmínit monografii KLÁRY SOUKUPOVÉ, *Vyprávět sám sebe. Teorie autobiografie*, Praha 2021, která s odkazem na nejnovější poznatky teorie autobiografie představuje možnosti analýzy tohoto žánru.
- 2 V této souvislosti se mluví o tzv. biografickém obratu, s nímž také souvisí nástup biografického výzkumu jako kritické vědecké metody od osmdesátých let, viz HANS RENDERS, BINNE DE HAAN, JONNE HARMSMA (eds.), *The Biographical Turn. Lives in History*, Abingdon – New York 2017.
- 3 Ohledně institucionálních platform zmiňme např. vydávání odborného časopisu *Biography. An Interdisciplinary Quarterly* či výzkumnou oxfordskou instituci Oxford Centre for Life-Writing, „mezinárodní centrum biografických aktivit“.

publikované disertační práci, kterou napsal během studií na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.

Ti, kteří si biografický žánr někdy vyzkoušeli psát, si samozřejmě budou jako první klást otázku, zda může doktorand, který dosud v žánru biografie nic nenapsal, radit ostatním, jak ji psát mají. Ale proč by nemohl? Václav Sixta, historik, který nyní působí na Filozofické fakultě Univerzity Hradec Králové, má mimochodem za sebou pozoruhodné projekty, v nichž se systematicky zaměřuje na dějiny ve veřejném prostoru, paměťová a muzejní studia a historické vzdělávání. Například spolu s Jakubem Jarešem a Čeněkem Pýchou připravil knihu *Jak vystavujeme soudobé dějiny*⁴ a mimo jiné se podílel na vzniku řady vzdělávacích pomůcek pro výuku historie, jako je digitální aplikace History-Lab.cz nebo badatelská učebnice soudobých dějin pro základní školy.

Sixtova kniha přitom není příručkou typu *On Writing* od Stephena Kinga,⁵ souborem rad autorům, jak napsat své dílo. Není ani syntézou dějin české biografie, byť v rámci teorie žánru kriticky hodnotí dosavadní diskuse, což je samo o sobě velmi cenné a v českém prostředí nevídané. Přínosem a odvážným činem Sixtovy knihy je naopak právě to, že přichází s vlastními podněty, jak o historické biografii přemýšlet, a to prostřednictvím návrhů vlastní konceptualizace biografického psaní. Nabízí přitom pozitivní přístup, kdy nežádá odbourání předchozích přístupů jako něčeho překonaného, nebo dokonce škodlivého (jak to tak někdy u teoretiků chodí), nýbrž s nimi ve svém produktivním konceptu počítá. Ve svém tvořivém modelu dokáže pracovat s konceptuálním založením jakéhokoli textu. A jeho práce především vychází z přesvědčení, že je možné a smysluplné o životech jednotlivců vyprávět a činit je předmětem historického poznávání.

Do tématu Sixta vstupuje reflexí teorie biografie, zejména té zahraniční. Jednak zde předkládá přehled relevantních textů a tendencí, jednak tím vymezuje pole svého zájmu. Do něj nepojímá pouze odborné biografie, zahrnuje do něj širší pole úvah o životopisném psaní od akademických textů po čistě popkulturní produkci. Pracuje zde se zastřešujícím pojmem *life-writing*, který se vztahuje na všechny formy biografického psaní (memoáry, autobiografie, biografie, korespondence nebo autobiografická fikce). Pojem *life-writing*, jenž vznikl v 70. letech 20. století v návaznosti na poststrukturalismus, feminismus a postkolonialismus, přitom spočívá právě v důrazu na větší inkluzivnost různých biografických textů. *Life-writing* je tak místem, kde se může vést de-

4 JAKUB JAREŠ, ČENĚK PÝCHA, VÁCLAV SIXTA (eds.), *Jak vystavujeme soudobé dějiny. Muzeum v diskusi*, Praha 2020.

5 STEPHEN KING, *O psaní*, Praha 2020.

bata nad hranicemi žánru, přičemž pro Sixtu znamená také vhodný pluralitní prostor k modelování vlastní koncepce.

Na takto šířeji vymezené biografické pole autor navazuje kapitolou „Biografie v současné historické kultuře“, v níž zkoumá prostřednictvím čtyř edičních řad českých nakladatelství, které se biografickému žánru věnují koncepčně, jakým způsobem se jejich vydavatelské strategie podílejí na procesech, kterými se česká společnost vztahuje k minulosti. Jedná se o ediční řady Paměť nakladatelství Academia, Velké postavy českých dějin nakladatelství Vyšehrad, Ecce Homo nakladatelství Argo a Za oponou Třetí říše nakladatelství Grada Publishing. Do zkoumaného okruhu dále přidává některé odborné biografie, které vzbudily veřejnou debatu, například Ducháčkova Chaloupeckého, Křesťanova Nejedlého, Macháčkova Husáka nebo Štaifova Palackého, a také některé publicistické práce, jako je Kosatíkův Masaryk nebo Švehlův Magor. Sixta zde přitom neanalyzuje samo založení těchto publikací. Pozornost naopak věnuje marketingu těchto knih v anotacích či edičních plánech, stejně jako sleduje jejich hodnocení v recenzích, na čtenářských fórech či skrze knižní ceny. A v tomto materiálu identifikuje příklady praktik, jež v současné době v českém prostředí utvářejí aktuální obsah pojmu biografie.

Je sice otázka, nakolik lze například čtenářské reakce na bibliografických webech považovat za dostatečně reprezentativní, stejně jako je otázka, zda za edičními plány musí vždy stát nějaký důmyslně propracovaný koncept, nebo zda nakladatelé vzhledem k nabídce rukopisů spíše nevytloukají klín klímem. Ale přes tyto výtky se Sixtovi poměrně daří zachytit a utřídit do několika základních schémat nároky, jak má podle tohoto diskurzu vypadat „správná“ biografie.

Jako nejčastější požadavek Sixta zaznamenal pojetí „soudce“ – se všemi zkoumanými životopisy se totiž pojilo očekávání, že bude vyneseno soud, nebo že naopak soud neproběhl nebo jen nedostatečně. Dále se v odborných recenzích nejčastěji opakuje výzva po „analýze problému“, přičemž na některých recenzích Sixta vtípně ukazuje samu bezradnost recenzentů, jak tuto analytickou ambici naplnit. Jako další nároky na životopisnou práci pak Sixta identifikoval „touhu po úplnosti“, „vzdělání“ jako získávání znalostí nebo „osobní svědectví“. Jde přitom o schémata, která jsou sama o sobě neplodná. Pokud bychom jimi například měli definovat žánr, dospějeme nanejvýš k vágnímu koncenzu, že biografie je popis života jednotlivce v minulosti. Sixta proto vyvozuje, že namísto podobných hledání přesného místa biografie v systému disciplín nebo žánrů stojí před teorií biografie spíše výzva přijít s takovým konceptem, který bude schopen pracovat jak s dynamikou současné biografické produkce, tak s historickým rozměrem této formy psaní o minulosti.

K tomu se dostává v poslední třetině knihy, kde představuje svou vlastní konceptualizaci, jíž lze životopisné psaní uchopit. Zde je třeba i zmínit problematický aspekt Sixtova výkladu, kdy čtenář až do tohoto bodu vícekrát tápe, kam svým výkladem autor míří, ať už se týče úvodní teoretické expozice, nebo následné analýzy biografického diskurzu. Tam sice Sixta opakovaně zmiňuje, že míří k pojmu biografický archiv jako vlastní koncepci, ale bez dalšího vysvětlení takové odkazy působí rušivě, neboť si pod nimi lze prozatím jen těžko něco představit.

Ale co je to tedy ten biografický archiv, ke kterému Sixta obrací pozornost ve finále své knihy? Pojem vnímá nejen jako veškerou škálu materiálních i digitálních, vědeckých i popkulturních pramenů. Není to jen úložiště všech materiálů ke zkoumané osobě. S odkazem na „hyper-objekty“ Timothy Mortona⁶ lze biografický (hyper)archiv sice vnímat jako skutečný objekt, na rozdíl od ostatních objektů ho však nelze zachytit v jeho komplexnosti. Není to tedy soubor definitivně utříděných archivních kartónů s trvalým popisem. Jde o pojem, který zpochybňuje pojetí archivu jako neproblematického a neproměnlivého zdroje informací. Inspirován Foucaultovou *Archeologií vědění*⁷ nahlíží takový archiv vždy v souvislosti s výkonem moci a politiky paměti a činí ho předmětem tazání, když z jeho uspořádání a zdrojů informací činí spíše stopy a symptomy.

Pro vysvětlení biografického archivu autor využívá metaforu lesa. Inspirují ho v tom zejména dvě studie, které se zabývají způsoby, jakými čtenáři čtou narativní texty. První z nich jsou Ecovy *procházky literárními lesy*.⁸ Podle nich si lze konzumenta určitého textu představit jako například návštěvníka hospodářsky využívaného lesa, který si volí rychlejší, širokou cestu vyježděnou od traktorů nebo menší stezky po houbařích a zvěři. Různé cesty představují různé způsoby čtení: od prvoplánové a rychlé konzumace zápletky až po složitější hry čtenáře se stopami, které mu autor zanechal. V textu Čtení jako pytláčení⁹ od Michela de Certeau pak čtenář také vstupuje do lesa. Ovšem ne aby se v něm procházel, nýbrž aby v něm pytláčil. Tento pytlácký lov významů, které autoři textů třeba ani nezamýšleli, je pohyb lesem mimo cesty, proti proudu řeky, schovávání se před hajným.

6 TIMOTHY MORTON, *Hyperobjects. Philosophy and Ecology after the End of the World*, Minneapolis 2013; česky TÝŽ, Úvod do hyperobjektů, in: *Mysl v terénu. Filozofický realismus v 21. století*, eds. L. Likavčan, V. Janoščík, J. Růžička, Praha 2017, s. 91–107.

7 MICHEL FOUCAULT, *Archeologie vědění*, Praha 2002.

8 UMBERTO ECO, *Šest procházek literárními lesy. Přednášky na Harvardově univerzitě z roku 1993*, Praha 2023.

9 MICHEL DE CERTEAU, Čtení jako pytláčení, in: *Kapitoly z dějin a teorie médií*, ed. T. Dvořák, Praha 2010, s. 135–146.

Zatímco pro Eca a de Certeaua je takovým lesem určitý narativní text, Sixta metaforu lesa rozšiřuje na celý biografický archiv materiálů, které se vážou k dané historické osobě. A pokud u Eca a de Certeaua je možné les jednoduše opustit zavřením knihy, Sixta jde ještě dále. Tím, že v lese biografického archivu „vegetujeme“, podílíme se na jeho proměně: životopisné psaní má efekt účinku. Les se neustále proměňuje, může do něj vstoupit například sucho, kůrovec, znečištění, ale i „pavučiny, kterých se leknete, když se na vás přilepí“ (s. 148). Sixtův biografický les je živoucí útvar, do kterého může ovšem významně vkročit právě historik se svou prací. Pro něj Sixta využívá příměr parazitické rostliny, která začne obepínat různé části lesa a vytvářet tak spojení, která by jinak nevznikla: „Prorůstá les někdy tak hustě, že původní objekty už pod ní nejsou viditelné, avšak podpírají její šlahouny v dalším růstu. Les biografického archivu může naopak některé šlahouny zadusit, vysušit či jinak poškodit. Chovat se jako parazit znamená pohybovat se na cizím území a využívat jeho možností pro vlastní pohyb a rozrůstání se. Tímto procesem vzniká nová vrstva v lese biografického archivu, jež se tím zároveň i mění. Parazitismus není pohyb na neutrálním a dobře zmapovaném podkladu, ale využívání již existujících spojení vztahů a vytváření nových spojení, která mění samotný prostor lesa“ (s. 172).

Sixta metaforou lesa patrně vysvětluje rozdíl mezi historikem a životopiscem. „Historik-parazit“, který se pohybuje v rámci kontrolovaného a kontrolovatelného řádu vědění, je totiž limitován různými překážkami, prameny, které se často překrývají, překáží si, nebo si dokonce protirečí, zatímco životopisec nikoli. Podstatná je přitom provázanost prvků v lese, intertextualita. Každý nový text je vždy produktivní transformací starších textů, což je právě příležitost k tvořivosti. Čtenáře Sixtovy knihy v tomto momentu samozřejmě napadne, že jeho konceptualizační podněty lze použít pro jakýkoli vědecký žánr, nejen ten životopisný. Sixta jako kdyby si to také uvědomoval a na několika místech proto zdůrazňuje, že biografický archiv je specifický tím, že „žádná jiná forma odborného psaní o minulosti nemá takto rozsáhlý archiv, jehož podstatná část je stále aktivní v historické kultuře“ (s. 161). Nicméně pokud Sixta metaforou lesa nepřímou ukazuje, že odborná biografie čelí podobným výzvám jako ostatní vědecká psaní, vlastně ji mezi nimi pevněji ukotvuje. A jestliže právě životopisnému psaní bývá po právu vytýkán tradicionalismus a konzervatismus, prokazuje Sixta, že odborné životopisné psaní má také potenciál experimentálního tvoření, bez kterého se žádný obor nemůže obejít.

Pavel Horák

Masarykův ústav a Archiv AV ČR

DOI: <https://doi.org/10.54681/c.2024.2.9>